

LUBOŠ BĚLKA

BUDDYZM BURIACKI: TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ*

Buriacja, kraina w południowo-wschodniej Syberii, jest republiką położoną nad jeziorem Bajkał. Rozciąga się na obszarze 351 300 km², a zamieszkuje ją około miliona mieszkańców, głównie Rosjan, Buriatów, Ukraińców oraz przedstawiciele innych narodowości z byłego Związku Radzieckiego, przybyłych w ramach kilku zorganizowanych przesiedleń w czasie stalinowskiej rusyfikacji bądź osiadłych w Buriacji w wyniku naturalnych migracji w południowo-wschodniej Syberii. Rodowici Buriaci stanowią tylko jedną trzecią mieszkańców tej krainy. Stolicą Buriacji jest Ułan-Ude.

Terytorium Buriacji zostało tradycyjnie podzielone na region przedbajkalski i zabajkalski, a obejmuje obszar wokół Irkucka i na południe od jeziora Bajkał. Buriaci mieszkają także w Autonomicznym Dystrykcie Czyty, który tworzy część Federacji Rosyjskiej oraz w Autonomicznym Dystrykcie Ust'-Ordyńskim koło Irkucka¹.

Doc. dr hab. LUBOŠ BĚLKA – pracownik naukowy Instytutu Religioznawstwa Wydziału Humanistycznego w Uniwersytecie im. Masaryka w Brnie, Republika Czeska; adres do korespondencji: Ustav religionistiky, Filosofické fakulty Masarykovy university, Arna Nováka 1, 660 88 Brno, Republika Czeska; e-mail: belka@phil.muni.cz.

* This article was supported by Chiang Ching-kuo International Sinological Center (CCK-ISC) Project „Religious Policy towards Tibetan Buddhism in the People’s Republic of China: A Comparative Analysis”

¹ Zob. S. S. B a l d a n o v. *Administrativnoe upravlenie rossijskim gosudarstvom Burjatiej* (vtor. pol. 17 v. nač. 20 v.). W: L. E. J a n g u t o v (red.). *Gumanitarnye issledovanija molodych učenyh Burjatii*. Ulan-Udé 1996 s. 87-92; J. S. D a r Ź a e v. *Struktura administrativnogo upravlenija burjat v XIX veke*. W: L. E. J a n g u t o v (red.). *Gumanitarnye issledovanija molodyh učenyh Burjatii*. Ulan-Udé s. 93-99; Š. B. Č i m i t d o r Ź i e v (red.). *Kak isščezla edinaja Burjat-Mongolija: 1937 i 1958 gody*. Ulan-Udé 1997.

Koczownicze buriackie plemiona i rody, etnicznie spokrewnione z północnymi Mongołami, przybyły na obecny obszar Buriacji tuż przed inwazją rosyjskich kozaków, czyli w XVI i XVII wieku. Współcześnie Buriacja jest podzielona na dwadzieścia jeden aimagów, czyli regionów i tworzy autonomiczne, formalnie niezależne państwo w ramach Federacji Rosyjskiej. W przeciwieństwie do innych regionów byłego Związku Radzieckiego w Buriacji nie ma wyraźnych wojowniczych oznak ruchu narodowego, skierowanego przeciwko dominującym wpływom rosyjskim.

Od XVIII wieku buriackie plemiona zamieszkiwały ogromne i słabo zaludnione obszary położone na północ od dzisiejszej Mongolii. Plemiona te tworzą dwie prawie jednorodne grupy: zachodnią i wschodnią. Wschodnia, zwana też Buriatami stepowymi, jest bliższa Mongołom pod względem języka oraz stylu życia i w zdecydowanej większości składa się z buddystów. Zachodni Buriaci zamieszkują głównie obszary lesiste i górskie. Ich religią jest szamanizm lub prawosławne chrześcijaństwo. Nie prowadzą koczowniczego trybu życia.

Buddyzmu tybetańskiego w Rosji oraz jego odmian: buriackiej, kałmuckiej i tuwińskiej nigdy nie zaliczano do dominujących religii. Mimo to buddyzm odgrywał pewną rolę w rosyjskiej, a później sowieckiej, historii, łącznie z historią najnowszą. Buddyzm tybetański tworzył religijne tło, na którym powstawała polityka carskiej Rosji, Związku Radzieckiego i współczesnej Rosji w odniesieniu do etnicznych i religijnych mniejszości, wintegrowanych, a nie wchłoniętych, przez wielonarodowe państwo rosyjskie.

W historii kontaktów buddyzmu buriackiego z państwem rosyjskim najważniejsza była pierwsza połowa XVIII wieku, szczególnie rok 1741, w którym to buddyzm został uznany za buriacką religię państwową. Polityka rosyjska wobec buddyzmu w tej części imperium zawsze pozostawała wieloznaczna. Z jednej strony buddyzm oficjalnie uznawano i podejmowano wysiłki w celu pokojowego z nim współistnienia (polityka koegzystencji). Z drugiej strony dążono do rusyfikacji i chrystianizacji Buriatów (polityka asymilacji). Rosyjska, a później sowiecka, polityka religijna zawsze była określana przez te dwie tendencje i w niektórych okresach podkreślano albo pierwsze, albo drugie nastawienie, tzn. albo politykę tolerancji wobec buddyzmu, albo politykę jego eliminacji.

Jeśli za kryterium historycznego podziału przyjmie się nastawienie carskiej, sowieckiej i współczesnej rosyjskiej polityki religijnej wobec buddyzmu

buriackiego, to wyodrębnia się sześć okresów historii tego buddyzmu, które zostaną kolejno omówione².

I. ROZPRZESTRZENIANIE SIĘ BUDDYZMU Z TYBETU I MONGOLII NA OBSZAR ZABAJKALSKI (XVII-XVIII W.)

Buddyzm tybetański w wersji gelugpa (Żółte Czapki) został przyniesiony na terytorium współczesnej Buriacji głównie przez misję 150 tybetańskich i mongolskich lamów w XVII wieku. Nowa religia rozprzestrzeniała się nieustannie w kierunku północnym wzdłuż rzeki Selengi. Rozprzestrzenianie to ustało po około stu latach na południowych wybrzeżach jeziora Bajkał, gdzie zetknęło się z misją rosyjskiego Kościoła prawosławnego. Buddyjscy mnisi podejmowali wiele wysiłków, by przełamać tradycyjny szamanizm Buriatów. Te wysiłki harmonizowały z działalnością misyjną Kościoła prawosławnego, który uważał szamanizm za wielkiego wroga.

Może się to wydawać paradoksalne, że misyjna działalność prawosławna nie zmierzała do stłumienia buddyzmu, który był przynajmniej równy, jeśli nie bardziej niebezpieczny niż szamanizm, gdyż reprezentował dobrze zorganizowany i zinstytucjonalizowany system, popierany przez południowych sąsiadów Rosji – Mongolię i pośrednio tybetańskich buddystów. Rozwiązanie tej zagadki leży w politycznych interesach Sankt Petersburga, który chciał mieć stabilną i bezpieczną granicę z Chinami i Mongolią. Zewnętrzna Mongolia znajdowała się pod wpływami mandżurskimi i nie tworzyła niezależnego państwa. Wojna religijna między buddystami i prawosławnymi na pewno wzmogłaby napięcie i spowodowała brak stabilności w ważnym strategicznie i gospodarczo regionie. Chociaż buddyjscy mnisi zwalczali i tłumili zewnętrzne przejawy szamanizmu w buriackich plemionach, to nigdy nie wyeliminowali tej pierwotnej religii. Wytworzył się religijny synkretyzm, który włączał jeden religijny system w drugi, zachowując cechy systemu pierwotnego. Wiele buddyjskich rytuałów w Buriacji zostało naznaczonych praktykami szamanistycznymi, np. kult *oboo*.

Pierwsze buddyjskie klasztory w Buriacji pojawiły się na stepach wzdłuż granicy między Rosją i Mongolią. Ze względu na koczowniczy tryb życia ówczesnych Buriatów znajdowały się one w jurtach. Buriaci zaczęli osiedlać

---

² L. Bělk a. *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. Brno 2001 s. 37.

się pod naciskami rosyjskiej administracji na początku XX wieku. Pierwszy stacjonarny klasztor został założony w XVIII wieku (pierwotne miejsce budowy nazwano „klasztor Tsongol” Jego tradycje zostały przejęte przez współczesny klasztor Murocza). Stał się on pierwszą stolicą przywódcy buddyjskiej, buriackiej hierarchii – Bandido Khambolama. Później, ze względu na ostre spory między przedstawicielami buddyjskiej hierarchii z różnych buriackich plemion, jego rezydencję przeniesiono do klasztoru Tamcza (Gusinooziersk). Od 1946 roku miejscem rezydencji Bandido Khambolamy został klasztor Iwolgińsk koło Ułan-Ude. W 1998 roku rezydencję tę przeniesiono ponownie, może po raz ostatni, do nowego klasztoru Wierchniaja Bieriezowka na północnych przedmieściach Ułan-Ude.

Typowy buriacki klasztor buddyjski to Atsagat, założony w 1825 roku. W środku zabudowań, składających się z trzech budynków otoczonych murem, znajdowała się centralna świątynia – *sokchin datsan*. W niej umieszczono główną figurę Buddy Śiakjamuniego. Budynek ten służył jako główna sala modlitw klasztoru Atsagat. Budynki klasztorne, podobnie jak wszystkie inne tybetańskie i mongolskie klasztory, zostały zbudowane w kierunku północ-południe. Ołtarz znajdował się po stronie północnej, a główne wejście po stronie południowej. Oprócz centralnej świątyni znajdowały się tam jeszcze dwie mniejsze świątynie zbudowane w latach 1882-1883.

II. UZNANIE BUDDYZMU BURIACKIEGO JAKO RELIGII PAŃSTWOWEJ NA OBSZARZE ZABAJKALSKIM (1741)

Dwór carski, chcąc utrzymać spokojne pogranicze z Chinami, rozpoczął nową politykę tolerancji wobec buddyzmu w Buriacji w połowie XVIII wieku. Caryca Katarzyna II ogłosiła „Ukaz tolerancyjny” już w 1741 roku, w którym buddyzm został uznany za państwową czy też narodową religię obszaru zabajkalskiego. Rosyjska literatura przedmiotu często wspominała istnienie tego dekretu, ale samego dokumentu nie znaleziono w archiwach³ Mimo to można powiedzieć, że buddyzm posiadał specjalne przywileje w połowie XVIII wieku wyrażające się m.in. w szczególnej ochronie ze strony

³ Zob. R. R. R a h u l. *The Role of Lamas in Central Asian Politics*. „Central Asiatic Journal” 12:1969 nr 3 s. 216.

najwyższych władz, zabezpieczającej przed działalnością bardzo aktywnie działającej rosyjskiej misji prawosławnej.

Rosyjska administracja zabezpieczyła finanse państwowe na pensje dla „państwowych lamów”, czyli buddyjskich mnichów. Mnisi ci mieścili się w uznanej liczbie, zwanej po rosyjsku *sztat*. Początkowo było ok. 150 przedstawicieli buddyjskiego duchowieństwa otrzymujących regularne pobory. Oprócz tego przyznano im specjalną ulgę podatkową i inne prawne przywileje⁴ W ten sposób dwór carski mógł być spokojny o lojalność buddyjskiej hierarchii lub wspólnoty mnichów wobec rosyjskiego imperium. Taki był duch historii buddyzmu w Rosji w XVIII i XIX wieku.

III. ROZWÓJ KOŚCIELNYCH STRUKTUR I TWORZENIE SIECI KLASZTORÓW NA TERYTORIUM DZISIEJSZEJ BURIACJI (OBSZAR PRZED- I ZABAJKALSKI, OD 1850 DO 1920 ROKU)

Szczyt rozkwitu buddyzmu w Buriacji przypadł na koniec XVIII i początek XIX wieku, kiedy to liczba klasztorów, świątyń i przybytków sięgała niemal pięćdziesięciu, a liczba mnichów szesnastu tysięcy. W czasie I wojny światowej w ramach buddyjskiej wspólnoty zaczęły się pojawiać rozbieżności opinii, które w latach dwudziestych XX wieku ściśle złączyły się z rozwojem wydarzeń politycznych w Związku Radzieckim. Wspólnota buddyjska i buriacka inteligencja podzieliły się na dwie obce sobie grupy według ich związków z rozwojem sanghi (buddyjskiej monastycznej i świeckiej wspólnoty). Pojawili się reformatorzy (progresiści, po rosyjsku: *obnowleńcy*) i konserwatyści (tradycjoniści)⁵ Oprócz tych dwóch grup istniała także mała grupa „nirwanistów”, która chciała uchronić życie religijne od wszelkich wpływów politycznych. Reformatorzy tworzyli około jednej piątej buddyjskiej hierarchii i byli reprezentowani przez dobrze znanego buriackiego lamę Agwana Dorziewa (bur. *tsanid khambo*)⁶, osobistego nauczyciela i doradcę

---

⁴ V. V a š k e v i č. *Lamaity v Vostočnoj Sibiri*. Sankt-Peterburg 1885.

⁵ Zob. K. M. G e r a s i m o v a. *Lamaizm i nacional'no-kolonial'naja politika carizma v Zabajkal'e v XIX i načale XX vekov*. Ulan-Udé 1957; t a ż. *Obnovlenčeskoe dviženie burjatskogo lamaistskogo duchovenstva, 1917-1930 gg*. Ulan-Udé 1964.

⁶ Zob. T. S h a u m i a n. *Tibet: The Great Game and Tsarist Russia*. New Delhi 2000; J. S n e l l i n g. *Buddhism in Russia: The Story of Agvan Dorzhiev, Lhasa's Emissary to the Tsar*. Shaftesbury 1993; N. S. K u l e s h o v. *Russia's Tibet File*. Dharamsala 1996; A. V. D a m d i n o v. *Agvan Dorzhiev v obnovlenčeskom dviženii burjatskogo buddijskogo duchoven-*

trzynastego Dalajlamy Tuptena Gjatso. Dorziew był również oficjalnym przedstawicielem Tybetu przy dworze carskim w Sankt Petersburgu, a później tybetańskim ambasadorem przy rządzie sowieckim w Moskwie. Reformatorzy chcieli odnowić autentyczne nauczanie Buddy przez reformy, które usunęłyby warstwy narosłe z upływem czasu oraz uwspółcześniłyby buddyjską teorię i praktykę, a także buriacką kulturę i naukę. Lamowie, uczeni, pisarze, politycy i myśliciele, należący do tego ruchu, pojmowali planowane reformy w sensie szerszym niż jedynie religijny.

Konserwatyści, reprezentowani przez lamę E. Wambotsyrenowa, wcześniejszego Khorin *taisha* (wysoki rangą buriacki wódz plemienny), tworzyli bezwzględną i często zbrojną opozycję wobec sowieckiej władzy. Lamowie walczący z bronią w ręku nie byli jedynie tworem ludowej fantazji i legend – ci buddyjscy „krzyżowcy” rzeczywiście istnieli, choć nie byli tak liczni, jak to przedstawiają współczesne buriackie relacje. Na początku lat trzydziestych XX wieku ludzie buntowali się przeciw bolszewickiemu państwu zarówno w Buriacji, jak i w sąsiedniej Mongolii. Buddyjscy konserwatyści popierali tradycyjny, buriacki pogląd na religię i sprzeciwiali się wszystkim zmianom oraz reformom dokonującym się w tamtym czasie.

Konflikt między dwoma głównymi nurtami buriackiego buddyzmu osiągnął apogeum na początku lat dwudziestych. Pojawiło się niebezpieczeństwo otwartego, zbrojnego konfliktu między obu frakcjami. Jego rozwiązanie przyszło z najmniej spodziewanej (przez reformatorów) strony: od władzy sowieckiej.

IV. ZNISZCZENIE AKTYWNOŚCI RELIGIJNEJ PRZEZ RZĄD SOWIECKI W LATACH 20. I 30. XX WIEKU

Okres przełomu lat dwudziestych i początku trzydziestych XX wieku został naznaczony radykalną zmianą, gdy bolszewicki reżim rozpoczął jawne niszczenie klasztorów i wspólnot mnichów, bez względu na to czy dany klasztor lub mnich należał do skrzydła reformatorów, tradycjonalistów czy „nirwanistów” „Ostateczne rozwiązanie sprawy buddyjskiego kleru” poprzedziła decyzja partii komunistycznej. Już w 1923 roku XXII zjazd partii komunistycznej zatwierdził dokument pt. *Postanowienie o agitacji i pro-*

pagandzie antyreligijnej, który zakładał, że w komunistycznym społeczeństwie nie było miejsca na żadną religię, łącznie z buddyzmem⁷ Prześladowania były wyjątkowo surowe, podobne do przeprowadzonych w Mongolii kilka lat później. Mnichów zmuszano do emigracji, do podjęcia świeckiego życia, a część z nich zamordowano lub zesłano do obozów koncentracyjnych (gułagów), w których zaledwie garstka przeżyła⁸ Przed wybuchem II wojny światowej nie pozostawiono żadnego funkcjonującego buddyjskiego klasztoru ani w Buriacko-Mongolskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (B-MASSR), jak nazywano wtedy Buriację, ani w Buriackim Autonomicznym Obwodzie (Autonomiczny Obwód Czyty).

V. PIERWSZA I DRUGA ODNOWA BUDDYZMU BURIACKIEGO W DRUGIEJ POŁOWIE XX WIEKU

Odnowę buddyzmu w Buriacji można podzielić na dwie fazy⁹ W 1946 roku pozornie znienacka pojawił się nowy buddyjski klasztor – iwolgiński datsan. W czasie stalinowskiego reżimu zbudowano nowe budynki oraz sprowadzono około 20 lamów z syberyjskich i dalekowschodnich obozów koncentracyjnych. Ponadto reżim pozwolił także na oficjalne otwarcie klasztoru agińskiego w Agińskim Buriackim Autonomicznym Obwodzie. Zatem w latach 1946-1989 istniały w Buriacji dwa czynne klasztory z 30-40 mnichami.

---

⁷ B. N. B a t o r o v. *Osuščestvlenie v Burjatii Leninskogo dekreta Ob otdelenii cerkvi ot gosudarstva i školy ot cerkvi*. W: *Stroitel'stvo socializma i utverżdenie naučno-materialističeskogo, ateističeskogo mirovozzrenija*. Moskva 1981 s. 16 n.; D. L. D o r Ź i e v. *Buddizm i antireligioznaja kampanija v Burjatii rubeža 1920-1930-ch gg.* W: Š. B. Č i m i t d o r Ź i e v (red.). *Materialy naučnoj konferencii 'Cybikovskie čtenija – 7'* Ulan-Udé 1998 s. 97-99.

⁸ Zob. V. L. K u r a s. *Oktjabr'skaja revoljucija v vospominanijach i dokumentach*. W: B. B. B a t u j e v (red.). *Oktjabr'skaja revoljucija i graždanskaja vojna v Sibiri i na Dal'nem Vostoke*. Ulan-Udé 1993 s. 4-30; D. L. D o r Ź i e v. *K voprosu o provedenii 'antireligioznoj' kampanii v Burjatii na rubeže 1920-1930-ch gg.* W: L. E. J a n g u t o v (red.). *Burjatskij buddizm: Istorija i ideologija*. Ulan-Udé 1997 s. 66-78; V. V. N o m o g o e v a. *Iz istorii bor'by s religiej v Burjatii v 1920-1930-e gg.* W: L. V. K u r a s (red.). *Tezisi i doklady meždunarodnoj naučno-teoretičeskoi konferencii „Bazarovskije čtenija-2”, posistivjaščennoi 175-letiju so dnja roždenija Dorži Banzarova*. Ulan-Udé 1997 s. 79-82.

⁹ E. B e n z. *The Status of Buddhism in the Soviet Union and Its Relations to Buddhism in Southeast Asia*. W: t e n Ź e (red.). *Buddhism or Communism: Which Holds the Future of Asia?* London 1966 s. 153-176; A. I. A n d r e e v. *Buddijskaja svjatynja Petrograda*. Ulan-Udé 1992; W. K o l a r z. *Religion in the Soviet Union*. London 1961.

Ściślej rzecz biorąc od 1946 do 1970 roku działał jedynie klasztor iwolgiński, a klasztor agiński zaczął przyjmować mnichów dopiero w 1970 roku. Klasztorowi iwolgińskiemu pozwolono przyjmować co roku kilku nowicjuszy, z których jedynie niewielka liczba mogła otrzymać wyższe buddyjskie wykształcenie w Mongolii (w Duchownej Akademii Gandantegczinling w Ułan Bator, założonej w 1970 roku), a w ostatnich latach sowieckiego reżimu w Dharamsala w Indiach. W 1978 roku czternasty Dalajlama Tenzin Gjatso odwiedził Buriację (klasztor iwolgiński) po raz pierwszy.

Druga odnowa buddyzmu zaczęła się w latach osiemdziesiątych XX wieku, kiedy w wyniku pierestrojki zaczęło odradzać się życie religijne¹⁰. Społeczno-polityczne środowisko w Rosji podlegało przemianom w ciągu lat osiemdziesiątych, a początkowo katoryczny reżim stopniowo słabł. Państwo wciąż kontrolowało życie religijne, ale pod wpływem nowej polityki również ta kontrola stopniowo zanikała. Państwowa kontrola faktycznie zanikła na początku lat dziewięćdziesiątych, kiedy to powstało nowe państwo buriackie (nadal w ramach Federacji Rosyjskiej). Nie znaczy to, że nie pojawiały się kontrowersje i problemy wynikające z relacji państwa wobec religii. Na początku lat dziewięćdziesiątych mówi się o „buddyjskim ożywieniu” w Buriacji: budowano nowe klasztory, wielu młodych ludzi wstępowało do buddyjskiej akademii w klasztorze iwolgińskim, aby uzyskać podstawowe buddyjskie wykształcenie pod kierunkiem buriackich, mongolskich i tybetańskich lamów, a później móc pracować w odbudowanych klasztorach. W latach dziewięćdziesiątych kilka sakralnych budynków i cennych przedmiotów oddano wierzącym.

Należało rozwiązać także kwestię buddyjskiego zarządu. W 1922 roku na I Zjeździe Buddystów Buriacko-Mongolskich Obwodów Autonomicznych Dalekowschodniej Republiki i Rosyjskiej Sowieckiej Zjednoczonej Socjalistycznej Republiki (RSFSR) powołano Centralną Radę Religijną Sowieckich Buddystów (CRRSB), która miała być najwyższą instancją zajmującą się działalnością buddystów na terenie Związku Sowieckiego. W latach trzydziestych w wyniku represji CRRSB zaprzestała działalności. Podjęła ją na nowo w 1946 roku, przyjmując nazwę Centralna Rada Religijna Buddystów w Związku Sowieckim (CRRB w ZSRR). Obecnie poprzednia CRRB w ZSRR oraz buddyjska wspólnota podzieliły się na dwie niezależne grupy: Tradycyjna Wspólnota pod przewodnictwem Bandido Khambolamy D. Aju-

---

¹⁰ Zob. E. N o w i c k a, R. W y s z y ń s k i. *Lamowie i sekretarze. Poziomy wiedzy społecznej we współczesnej Buriacji*. Warszawa 1996.

sziejewa oraz Religijną Radę Buddystów Rosji (lub Centrum Dharmy) pod przewodnictwem N. Iljuchinowa. Każda z nich uważa się za spadkobierczynię CRRB w ZSRR. Liczne, autonomiczne, niewielkie dugany (prywatne świątynie), wierzący i lamowie przyjmują neutralną postawę. Na tle takiej sytuacji, która osłabiła pozycję buriackiego kleru buddyjskiego, kałmuckie i tuwińskie wspólnoty buddyjskie ogłosiły własną autonomię i zarejestrowały się jako osobne religijne związki. Wśród buddyjskiego kleru we współczesnej Buriacji istnieją silne odśrodkowe i separatystyczne tendencje. Na przykład prawie każda wspólnota lub bogaty lama chce zbudować prywatny klasztor czy świątynię. Trzeba zauważyć, że kryzys kultury i nauki we współczesnej Rosji wpłynął także na sytuację religii w Buriacji.

Buddyjskie odrodzenie w Buriacji posiada pewne charakterystyczne cechy, różniące go od tego, co działo się przed zniszczeniem. Odnowienie tybetańskiego buddyzmu odbywało się w dużej mierze pod wpływem emigracyjnego rządu tybetańskiego. Wizyta czternastego Dalajlamy w Buriacji w 1978 roku poprzedziła religijne odrodzenie, a jego kolejne wizyty w latach dziewięćdziesiątych zaowocowały założeniem przedstawicielstwa rządu emigracyjnego w Moskwie, na czele którego stoi Dżampa Thinlej (*byams pa'phrin las*). Inny tybetański *tulku* Jesze Lodo Rinpocze (*ye shes blo gros rin po che*) uczy w buriackiej stolicy.

Kolejną charakterystyczną cechą w zmienionym środowisku religijnym Buriacji jest szczególna rola wyróżniającej się buriacko-europejskiej tradycji buddyjskiej oraz nowy ruch religijny kierowany przez Bidia D. Dandarona¹¹ Uczniowie Dandarona żyją w sporej izolacji i trudno uzyskać informacje o nich. Charakterystyczną cechą szkoły Dandarona jest jej powiązanie z badaczami tradycji buddyjskiej w Buriacji. Poza wymienionymi rodzimymi tradycjami buddyzmu tybetańskiego, zwolennicy innych buddyjskich szkół także osiedli w Buriacji. Od początku lat dziewięćdziesiątych działają w Buriacji grupy zwolenników Dżogczen (szkoła Namkhai Norbu Rinpocze) oraz Zachodniej Karma Kagdżu (szkoła Ole Nydahla). Nie uczestniczą one w instytucjonalnej odnowie czy rekonstrukcji oficjalnych struktur

---

¹¹ V. Z i k m u n d o v á, D. B e r o u n s k ý. *Bidija Dandarona*. „Revolver Revue” 1995 nr 28 s. 321-325; L. B ě l k a. *Bidia D. Dandarona: A Case of Buryat Buddhist and Buddhistologist in the Soviet Period*. W: I. D o l e ž a l o v á, L. H. M a r t i n, D. P a p o u š e k (red.). *The Academic Study of Religion During the Cold War: East and West, Selected Proceedings of the Special IAHR Conference*. New York 2001 s. 171-182; E. S e m e k a. *Delo Dandarona*. Firenze 1974; S. B a t c h e l o r. *The Awakening of the West. The Encounter of Buddhism and Western Culture*. London 1994.

życia religijnego. „Nowi buddyści” posiadają swoje własne przybytki oraz domy nauki i modlitwy, ale nie mają klasztorów.

Chociaż tradycyjne społeczne i polityczne warunki zmieniły się znacznie, obecne odnowienie buddyzmu tybetańskiego w Buriacji posiada pewne cechy podobieństwa z „późniejszym rozprzestrzenianiem się buddyzmu” (tyb. *phyidar*), które nastąpiło w Tybecie pod koniec X wieku i w wieku XI. Odnowienie buddyzmu tybetańskiego nie może być interpretowane jedynie jako zwykłe wskrzeszanie pierwotnych praktyk, wierzeń i instytucji religijnych, które pozostawały w uśpieniu przez kilka dekad.

*

Buddyzm tybetański w Rosji oraz jego odmiany (buriacka, kałmucka i tuwińska) nigdy nie należał do dominujących religii. W historii kontaktów buddyzmu buriackiego z państwem rosyjskim najważniejsza była pierwsza połowa XVIII wieku, szczególnie rok 1741, kiedy to buddyzm został uznany za buriacką religię państwową. Polityka rosyjska wobec buddyzmu buriackiego zawsze pozostawała wieloznaczna. Z jednej strony oficjalnie uznawano buddyzm buriacki i podejmowano wysiłki w celu pokojowego z nim współistnienia (polityka koegzystencji), a z drugiej strony dążono do rusyfikacji i chrystianizacji Buriatów (polityka asymilacji). Odnowa buddyzmu rozpoczęła się w 1946 roku, a zwłaszcza w latach osiemdziesiątych XX wieku. Współczesna odnowa buddyzmu tybetańskiego nie jest tylko wskrzeszeniem pierwotnych wierzeń, praktyk kultowych i instytucji religijnych.

BIBLIOGRAFIA

- A n d r e e v A. I.: Buddijskaja svjatynja Petrograda. Ulan-Udé: EkoArt 1992.
- B a l d a n o v S. S.: Administrativnoe upravlenie rossijskim gosudarstvom Burjatiej (vtor. pol. 17 v. - nač. 20 v.). W: L. E. J a n g u t o v (red.). Gumanitarnye issledovanija molodych učenych Burjatii. Ulan-Udé: Burjatskij Institut Obščestvennych Nauk 1996 s. 87-92.
- B a t c h e l o r S.: The Awakening of the West. The Encounter of Buddhism and Western Culture. London: Aquarian 1994.
- B a t o r o v B. N.: Osuščestvlenie v Burjatii Leninskogo dekreta Ob otdelenii cerkvi ot gosudarstva i školy ot cerkvi. W: Stroitel'stvo socializma i utverždenie naučno-materialističeskogo, ateističeskogo mirovozzrenija. Moskva: Mysl' 1981.

- B ě l k a L.: Bidia D. Dandaron: A Case of Buryat Buddhist and Buddhologist in the Soviet Period. W: I. D o l e ž a l o v á, L. H. M a r t i n, D. P a p o u š e k (eds.). *The Academic Study of Religion During the Cold War: East and West, Selected Proceedings of the Special IAHR Conference*, New York: Peter Lang 2001 s. 171-182.
- B ě l k a L.: *Tibetský buddhismus v Burjatsku*. Brno: Masarykova universita 2001.
- B e n z E.: *The Status of Buddhism in the Soviet Union and Its Relations to Buddhism in Southeast Asia*. W: t e n ž e (ed.). *Buddhism or Communism: Which Holds the Future of Asia?* London: Allen and Unwin 1966 s. 153-176.
- Č i m i t d o r ž i e v Š. B. (red.): *Kak isčezla edinaja Burjat-Mongolija: 1937 i 1958 gody*. Ulan-Udé: Kongress burjatskogo naroda 1997.
- D a m d i n o v A. V.: *Agvan Doržiev v obnovlenčeskom dviženii burjatskogo buddijskogo duhovenstva*. W: L. E. J a n g u t o v (red.). *Burjatskij buddizm: Istorija i ideologija*. Ulan-Udé: Izdatel'stvo Burjatskogo Naučnogo Centra 1997 s. 79-91.
- D a r ž a e v J. S.: *Struktura administrativnogo upravlenija burjat v XIX veke*. W: L. E. J a n g u t o v (red.). *Gumanitarnye issledovanija molodych učenyh Burjatii*. Ulan-Udé: Burjatskij Institut Obščestvennyh Nauk s. 93-99.
- D o r ž i e v D. L.: *Buddizm i antireligioznaja kampanija v Burjatii rubeža 1920-1930-ch gg.* W: Š. B. Č i m i t d o r ž i e v (red.). *Materialy naučnoj konferencii 'Cybikovskie čtenija – 7'* Ulan-Udé: Izdatel'stvo Burjatskogo Naučnogo Centra 1998 s. 97-99.
- D o r ž i e v D. L.: *K voprosu o provedenii 'antireligioznoj' kampanii v Burjatii na rubeže 1920-1930-ch gg.* W: L. E. J a n g u t o v (red.). *Burjatskij buddizm: Istorija i ideologija*. Ulan-Udé: Izdatel'stvo Burjatskogo Naučnogo Centra 1997 s. 66-78.
- G e r a s i m o v a K. M.: *Lamaizm i nacional'no-kolonial'naja politika carizma v Zabajkal'e v XIX i načale XX vekov*. Ulan-Udé: Burjat-Mongol'skij naučno-issledovatel'skij institut kul'tury 1957.
- G e r a s i m o v a K. M.: *Obnovlenčeskoe dviženie burjatskogo lamaistskogo duhovenstva, 1917-1930 gg.* Ulan-Udé: Burjatskoe knižnoe izdatel'stvo 1964.
- K o l a r z W.: *Religion in the Soviet Union*. London: Macmillan 1961.
- K u l e s h o v N. S.: *Russia's Tibet File*. Dharamsala: Library of Tibetan Works and Archives 1996.
- K u r a s V. L.: *Oktjabr'skaja revoljucija v vospominanijach i dokumentach*. W: B. B. Batujev (red.). *Oktjabr'skaja revoljucija i graždanskaja vojna v Sibiri i na Dal'nem Vostoke*. Ulan-Udé: Sibir' 1993 s. 4-30.
- N o m o g o e v a V. V.: *Iz istorii bor'by s religiej v Burjatii v 1920-1930-e gg.* W: L. V. K u r a s (red.). *Tezisi i doklady meždunarodnoj naučno-teoretičeskoj konferencii „Bazarovskie čtenija-2”, posvjaščennoj 175-letiju so dnja roždenija Dorži Banzarova*. Ulan-Udé: Izdatel'stvo Burjatskogo Naučnogo Centra 1997 s. 79-82.
- N o w i c k a E., W y s z y ń s k i R.: *Lamowie i sekretarze. Poziomy wiedzy społecznej we współczesnej Buriacji*. Warszawa: Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego 1996.

- R a h u l R. R.: The Role of Lamas in Central Asian Politics. „Central Asiatic Journal” 12:1969 nr 3 s. 209-227.
- S e m e k a E.: Delo Dandarona. Firenze: Edizioni Aurora 1974.
- S h a u m i a n T.: Tibet: The Great Game and Tsarist Russia. New Delhi: Oxford University Press 2000.
- S n e l l i n g J.: Buddhism in Russia: The Story of Agvan Dorzhiev, Lhasa's Emissary to the Tsar. Shaftesbury: Element 1993.
- V a š k e v i č V.: Lamaity v Vostočnoj Sibiri. Sankt-Peterburg: Tipografija Ministerstva vnutrennich del 1885.
- Z i k m u n d o v á V., B e r o u n s k ý D.: Bidija Dandarona. „Revolver Revue” 1995 nr 28 s. 321-325.

BURYAT BUDDHISM: TRADITION AND PRESENCE

S u m m a r y

Buryatia is a country in southeast Siberia, situated near Lake Baikal, occupies 351 300 km and has about one million inhabitants, mainly Russians, Buryats, Ukrainians and representatives of other nations. Ethnic Buryats represent only one third of the whole population in Buryatia.

Tibetan Buddhism in Russia and its Buryat, Kalmyk, and Tuva variety has never been ranked amongst prevailing religions. In spite of that, it has had its position in the Russian, later Soviet, history, including the most recent history. Tibetan Buddhism has formed the religious background from which the politics of Tsarist Russia, the Soviet Union, and contemporary Russia were determined in terms of ethnic and religious minorities which were integrated in, not absorbed by the multinational Russian state. Russian policy towards Buddhism in this territory of the empire has always been ambivalent. On the one hand there was official recognition and an effort to coexist in peace (the policy of coexistence) and on the other hand an effort to Russify and Christianize the Buryat nation (the policy of assimilation).

The following periods in the history of Buryat Buddhism are analysed in this article:

- 1) spreading of Buddhism from Mongolia and Tibet to Trans-Baikalia (17th-18th century);
- 2) recognition of Buryat Buddhism as state religion in Trans-Baikalia (1741);
- 3) development of Church structure and creation of the network of monasteries on the territory of today's Buryatia (Cis-Baikalia and Trans-Baikalia, the 1850's to 1920's);
- 4) destruction of religious activity by the Soviet government (the 1920's to 1930's);
- 5) the first and second restoration of Buryat Buddhism (in the second half of the 20th century).

Summarized by Luboš Bělka

Słowa kluczowe: buddyzm tybetański, historia buddyzmu buriackiego, odnowienie buddyzmu buriackiego w drugiej połowie XX wieku, Buriaci, Buriacja.

Key words: Tibetan Buddhism, history of Buryat Buddhism, restoration of Buryat, Buddhism in the second half of the 20th century, Buryats, Buryatia.